

EMLÉKBESZÉD

P É N O V Á T Z A N T A L

Jubileumra jöttünk össze: megünnepelni idetelepedésünk, a falualapítás 210 éves évfordulóját. Nem látványos, hivalkodó külsőségekkel akarunk ünnepelni, inkább csak befelé fordulva, a lelkünk mélyén; eltűnődve, elmerengve, hogy mi is volt, hogyan is történt 210 évvel ezelőtt. Eközben egyikünkben-másikunkban talán meg is fogalmazódik a kérdés: Vajon mi készítette a 210 évvel ezelőtt élt őseinket arra, hogy szeretett szülőföldjüket, a tágas Nagykunságot odahagyva fölkerekedjenek, és „életüknek jobb móddal” leendő folytatásának a reményében útra keljenek Bácskába.

Az eddigi kutatások eredményeként megállapítható, hogy ebben a számtalan mellékkörülmény mellett legalább három fő ok játszott készítő szerepet. Az egyik a túlnépesedés, a másik az 1700-as évek közepétől fokozatosan ismétlődő nagy árvizek, a harmadik – és talán a legnyomósabb – pedig az 1745-ös megváltás után kialakult új társadalmi-gazdasági viszonyok.

Az említett okok mindegyikéről külön-külön is hosszasan lehetne beszélni, de ez alkalommal csupán a harmadik fő okként említett társadalmi-gazdasági viszonyok alakulásáról szeretnék igen röviden szólni.

A témával foglalkozók előtt közismert, hogy a törököktől visszahódított területekkel a bécsi udvar a „*ius armorum*”-ra hivatkozva a kedve szerint rendelkezett. Így tett őseink földjével, a századok óta sajátos kiváltságokkal rendelkező területi és közigazgatási egységként működő Jászkunsággal is. 1702-ben 500 000 rhénes forintért eladta egy félig katonai szervezetnek, a Német Lovagrendnek. Így a valamikor szabad jászkunok földje, a századokon keresztül koronabirtokként kezelt és irigyelt Jászkun Kerületek, illetve annak lakosai minden kiváltságaikkal együtt jobbágy sorba süllyedtek. Maga a nádor is, a jászkunok legrangosabb tisztségviselője, a Jászkun Kerületek eladását

egyéni sérelmének tekintette, és a királyhoz írt panaszlevelében ekképp méltatlankodott: „. . . minő következése lesz annak, ha rossz indulatú emberek látják, mily könnyűszerrel lehet még a nádort is hatalmából megfosztani! Hová lesz akkor a királyi szó szentsége és a törvények ereje?”

De tiltakozott a közvetlen földesúri alávetettség kiépítése ellen a Jászkun Kerületek parasztsága is, és ősi kiváltságai visszaszerzéséért állandóan ágált, küzdött. Ennek eredménye, hogy 1715-ben a Német Lovagrend hajlandó volt lemondani örökvételi jogáról, amennyiben az általa kifizetett vételárat teljes egészében visszakapja. A királyi kincstár, azaz az államkassza azonban akkortájt is mindig üres volt, ezért erre csak 30 évvel később, 1745-ben került sor, amikor is az éppen zajló osztrák örökösödési háború súlyos terhei következtében a fiatal uralkodónő, Mária Terézia anyagi helyzete annyira megromlott, hogy mindent, amiből azonnal pénzt lehetett szerezni, támogatott. Következésképp a jászkunok kiváltságait is hajlandó volt visszaállítani, ha annak fejében azok, már ti. a jászkunok

- kiállítanak 1000 lovas katonát,
- a zálog fejében kifizetnek 500 000 rhénes forintot és további 15 ezret javítások címén, valamint
- ha évente befizetnek 3000 aranynak megfelelő 12 600 forintot a nádor fizetésére.

A jászkunok vállalták a nehéz terheket, hisz egyöntetűen azt akarták, hogy ismét szabadok legyenek, hogy senkitől se függjenek. A tehetősebbek szabadulni akartak a földesúri alávetettség alól, a nincstelenek pedig „élelmük jobb móddal való megszerzését” várták, és remélték a megváltástól.

A meg- vagy visszaváltás műveletét latin szóval *redemptiónak* mondták, ebből kifolyólag a visszaváltásban anyagilag is részt vállaló lakosok lettek a redemptusok, akik viszont nem tudtak vagy nem akartak részt vállalni a váltásdíj megfizetésében, lettek az irredemptusok. Ezt azért fontos tudni, mert később a redemptusok az irredemptusokkal szemben a javak nagyobb haszonélvezői lettek. A határt ugyanis a hozzájárulás összegének arányában osztották fel, vagyis aki többet fizetett, az nagyobb területet is kapott; nagyobb területen több állatot tarthatott, több állat után pedig – nyilván – nagyobb jövedelemre is számíthatott.

De arra is kényesen ügyeltek a hangadók, hogy a megváltással szerzett előjogokat meg is tartsák. Kiténően szolgálta ezt a célt az ún. „elővásárlási jog” intézménye. Ennek értelmében birtokot eladni vagy ingatlant vásárolni csakis szigorú felügyelet és feltételek mellett lehetett, melynek következtében irredemptus redemptustól földet – még ha lett is volna rá pénze – gyakorlatilag sohasem vásárolhatott.

Mit eredményezett mindez? Azt, hogy a föld nélküli szegénység, de a családi birtokok lassú felaprózódása révén az egyre inkább csak nadrágszíjparcellákkal rendelkező földtulajdonosok is egyre súlyosabb helyzetbe kerültek a rájuk nehezedő redemptus nagygazdák hatalmával, gazdasági erejével szemben. Ugyanakkor pedig a különféle közterhek – amelyek köztudottan a szegényebbeket mindig súlyosabban érintik – megsokasodtak, és amikor 1784-ben hírt vették, hogy II. József vallási türelmet hirdető rendeletének köszönve akár református magyarok is betelepülhetnek a lakatlan Bácskába, a saját sorsukkal, megélhetési lehetőségeikkel elégedetlenkedők kapva kaptak az alkalmon, és a falunkat alapító kisújszállási ősök 1786 tavaszán, április második felében hosszas és mindenre kiterjedő előkészülés után idejöttek Pacsérra.

Új lakóhelyükön szervezett és átmenetileg kedvezőbb föltételek közé kerültek ugyan, beilleszkedésük azonban még így sem ment zökkenőmentesen. Itt elsősorban nem azokra az inzultusokra gondolok, amelyek őseinket a pár esztendővel korábban érkező, és ennek következtében ez idő tájt már kissé otthonosabban mozgó „nem viniált görög anyaszentegyházhoz tartozó rátzok” részéről érték, hanem azokra az egymást követő természetlen esztendőkre és természeti csapásokra, amelyek következtében valamennyi itt élő: szerbet és magyart, reformátust és pravoszlávot egyaránt a nélkülözés és a koplalás fenyegetett. 1790-ben a szerbek könyörögtek:

„Midőn csak életünkre való táplálásra gabonáink nem termettenek, a szűkség, éhség és nyomorúság arra készítetnek, hogy valamint is első kéréseinket füstbe menni nem engedte legyen, úgy szinte most azon atyai kegyelmes hűséget alázatosan éhességtől nyomattató fiaitól meg nem vonván könyörüljön rajtunk és mindennapi kenyerünkre gabonát kölcsönözni méltóztasson . . .”

1797-ben idetelepülésük 11. évében a magyarok folyamodnak hasonló segélyért. Indokuk, hogy „miolta a Pacséri Pusztán Ófelsége kegyes engedelméből meglelepedtünk, mindeddig az ideig boldogtalan esztendők követtek bennünket . . .”

Ezek ellenére kitartottak. Felépítették házaikat, feltörték és megművelték földjeiket, kaszálták rétjeiket, őrizték, legeltették állataikat, majd amikor elmúltak a szabad évek, fizették a dézsmát, jártak robotba és teljesítették a különféle földesúri szolgáltatásokat. Igaz, nem mindig szó nélkül, és talán sohasem valami szívrepesve, de becsülettel és tisztességesen. Közben az istenről sem feledkeztek meg. Neki is hajlékot emeltek, először (1791-ben) csak egy szerényebb fatornyosat, majd 1833 és 1835 között ezt a még ma is álló nagy és tágas téglalapületet.

Szívós kitartásuk és csendes szorgoskodásuk eredményeképp tehát – ha lassan is, de állandóan – gyarapodtak őseink. Gazdasági fejlődésükben látványos változást csak az 1848 utáni birtokrendezés, illetve az úrbéres robottól

való megszabadulás hozott. A nyomásos gazdálkodás felszámolása, a kihasználatlanul heverő parlagok feltörése, a kapitalizálódó gazdálkodás falun is érzékelhető lendülete őseink viszonyulását is befolyásolta. Folyamatosan szaporodtak a kisipari műhelyek, önszegélyező egyesület alakult, sőt 1907-ben az Országos Központi Hitelszövetkezet keretében egy virágzó hitelszövetkezetet is beindítottak.

Felgyorsította a falu fejlődését az 1869-ben megépült, és Pacsért a határa nyugati szélén érintő szabadka–zombori vasút, az 1895-ben elkészült és a falut a közepén átszelő bajmok–morovici kövesút, de még inkább az 1908-ban átadott és közvetlenül a falu keleti szélén elhaladó szabadka–újgombosi vasútvonal. Ekkorra már gőzmalma és tejfeldolgozó üzeme is volt a falunak.

A gazdasági fellendülés természetesen szellemiekben is realizálódott. Egyre több pacséri került középiskolába, szerzett magának egyetemi oklevelet, és jutott el a szélrózsa minden irányába.

A századelőre kialakult helyzeten – figyelmen kívül hagyva az 1919-es impériumváltást – az 1945-ös fordulatig jóformán semmi sem változott. Az 1945-ös fordulat világszemléletet módosító eseményei kellettek ahhoz, hogy a falu feladja az előző száz év folyamán kialakult, sajátosan zárt gazdálkodási rendjét, és „komolyabb” iparfejlesztésre gondoljon. Az első vállalkozás, amibe a háború utáni új társadalmi-gazdasági viszonyok közt belekezdtek, a téglagyár felépítése és a téglagyártás megkezdése volt. Nem igényelt ugyan nagyszámú szakképzett munkást, inkább csak betanított és segédmunkásokra volt szüksége, mégis alig volt jövedelmező, és hamarosan fel kellett számolni. Hasonló sorsra jutott két másik vállalkozás: a kelmefestés és a hordógyártás is. De nem ment, és hamarosan becsukta kapuit a cipész- és az asztalosszövetkezet, de a női varroda is. Ami sikeres és másfél évtizeden át jövedelmező vállalkozásnak bizonyult, az a csaknem 400 vidéki és helybeli dolgozónak megélhetést biztosító építőipari vállalat volt. Hogy már nincs, illetve hogy 1974-ben elkerült a faluból, azt nem a pacsériak akarták, nem is az ott kereseti lehetőséghez jutó dolgozók; egy magasabb célkitűzéseket szolgáló (és azóta rég nyilvánvalóvá vált téves) gazdaságpolitikai átszervezésnek volt a következménye.

De nemcsak a társadalmi szektor vállalkozásai buktak, illetve szűntek meg Pacséron. A hetvenes évek végére visszafejlődött, szinte kihalt a valamikor oly híres és virágzó kisipar is. Rendre becsuktak a műhelyek, és a falunak már vagy húsz éve nincs pékje, hentese, borbélyja, de a ma igényelt szakmák képviselői is itthon csak fusbán dolgoznak. A munkaképes lakosság 80–90 százaléka – csakúgy mint valamikor – kizárólag a mezőgazdaságban tevékenykedik, abból él. A 14 000 holdas határ 20%-a még mindig társadalmi tulajdonban levő állami nagybirtok, a többi kisebb-nagyobb magángazdaság. Egyik

is, másik is a háborús kifejlésbe torkolló átalakulás miatt csak tengődik, vegetál; várja, reméli a szebb holnapot.

S talán ennek a szebb holnapnak a reményében fejezhetném be én is mondandómat, hisz nemcsak Pacsérnak, illetve a pacsériaknak a 210 éves múltja, de az egész emberiség több ezer éves történelme is azt sugallja: a hosszabb-rövidebb ideig tartó nehéz időket mindig követik a megpihenést, a kibontakozást, a fellendülést, az előrelépést lehetővé tevő békés, nyugodalmas, szívet-lelket melengető esztendők. Kívánom, hogy valamennyiünk javára minél hamarabb így legyen.

Elhangzott 1996. szeptember 22-én az évfordulós ünnepi istentiszteleten a pacséri református templomban.